

Ergo-Hart Västrik

ILMUTUSE TEEL SAADUD LAULUD: INGERISOOME SEURALAISTE LIIKUMISEST SAJANDIVAHETUSE SEISUGA¹

Teesid: Artiklis heidetakse pilk ingerisoomse seuralaiste usuliikumise laulutraaditsioonile. Väljastpoolt avaldatav surve tingis liikumise sees vajaduse erilaadsete alalhoiustrateegiate järel, milles olid kombineeritud suulisele pärimusele oma sed mälu tehnilised võtted ja kirjalik lauluraamatutraditsioon. Artikkel põhineb peamiselt materjalidel, mis salvestati aastatel 2001–2002 Vadja-Ingeri välitööde käigus. Võtmeinformant oli välitöödel Peterburi eeslinnas Kolpinos elanud vanema põlve ingerisoomlane Sohvi Petrova, kes oli seuralaiste usuliikumise põhimõtete veendunud järgija ja vastava laulurepertuaari hea tundja. Salvestatud materjalid lubavad arutleda kohalike rahvapohvetite rolli üle usundilise traditsiooni loomisel ja edasiandmisel, tõsta esile helilindistuste tähtsust vaimuliku osaduse jagamisel nendele inimestele, kes ei saanud teenistustest osa võtta, ning jälgida käsikirjaliste lauluraamatute ja fotode osa usuliikumise traditsiooni vahendamisel.

Märksõnad: Ingerisoomlased, käsikirjalised lauluraamatud, pärimuslikud ekstaatilised usuliikumised, rahvapohvetid, vaimulikud laulud

Sissejuhatus

Veel tänapäevalgi ingerisoomlaste hulgas tuntud seuralaiste usuliikumine on päritolu poolest seotud Venemaal 17. sajandi lõpus usulõhe aegu alguse saanud *христовщина*-liikumisega (tuntud ka kui *секта хлыстов*),² mille üheks keskuseks oli 18. ja 19. sajandi vahetusel Sankt-Peterburg. Alates 1820.–1830. aastatest levis liikumine Peterburis viibinud ingerisoomlaste vahendusel paljudesse Kesk- ja Põhja-Ingeri küladesse, kus see sai laialt tuntuks kui hüppajate (*хыппäjät*) usulahk. Rahvapärase pejoratiivse varjundiga nimetuse³ tekkel olid määravaks selle kristliku äratusliikumise jumalateenistustele tunnuslikud ilmutusliku algupäraga laulud, ekstaatiline tants

(nn hüppamine) ning spontaanne prohveteerimine – rituaalne kompleks, mida vene keeles tähistatakse mõistega *padennue* ('religioosne ekstaas').

Soome usundiloolase ja slavisti Matthias Akianderi 1850.–1860. aastatel publitseeritud mahuka Ingerimaa usuolusid kajastava ülevaate järgi – just tema raamat on seni teema kohta kõige põhjalikum käsitlus, mis sisaldab ühtlasi rohkelt folkloristile vajalikku allikmaterjali – kasutasid liikumises osalejad ise enda kohta nimetusi ärganud (*heränneet*), usklikud (*uskovaiset*), määratlesid end lihtsalt kui palvetundidest osavõtjaid (*seuralaiset, seuraväki*), õdesid ja vendi (*sisot/siskot ja veikot*) Kristuses. 1820. aastatel Peterburis kasutati ingerisoomi ärganute kohta ka nimetust uueusulised (*uusi-uskoiset*), Ida-Soomes Viiburi läänis, kuhu liikumine levis 1830. aastate teisel poolel, olid tuntud ka nimetused lugejad (*lukijat*) ja palvetajad (*rukoulijat*). Pärimuse kohaselt "ärkasid usule" esmalt Tyrö kihelkonnas kolm õde, kes hakkasid "püha vaimu võimust jutlustama" (*pitivät rukouksia hengen voimasta*) ning keda käisid vaatamas paljud ümberkaudsed inimesed. 1830. aastatel oli liikumises osalejaid ka Ropsu, Kupanitsa, Koprina, Skuoritsa, Moloskovitsa jt kihelkondades (Akiander 1860: 191–192; Akiander 1864: 3; Heino 1976: 67–68, Jalkanen 2003: 26 jj).

Nn hüppajate usulahul ei olnud keskset juhtimist ega ühtset väljakujunenud õpetust: paiklikud rühmad koondusid karismaatiliste jutlustajate ehk prohvetite ümber, kelle ilmutuslikul algel põhinevad seisukohad võisid olla põikuvad. Kujuka pildi sellest mitmekesisusest annavad 19. sajandi esimese poole kirjeldused, mille on kirja pannud inimesed, kes olid küll liikumises osalenud, kuid sellest hiljem erinevatel põhjustel distantseerunud.⁴ Neist dokumentidest selgub, et liikumisega olid siis liitunud kirjaoskajad, paremal järjel inimesed, kes olid pidevalt või ajutiselt Peterburis tööl, kuid samas säilitanud sidemed maapiirkondadega. M. Akianderi publitseeritud ma-

terjalides on mõnel juhul nimetatud ka venekeelset kirjandust, millele ärganud teatud tõekspidamistes toetuvad; teisalt leiab samades allikates viiteid nii pietistlike kui ka luterlike teoste kasutamisele usulahu teenistustel (vt Akiander 1860: 178–179). Kuigi mitmed soome uurijad on osutanud ingerisoomi seuralaiste liikumise seostelega vennastekogudustega, viitavad siinkirjutajale teadaolevad allikmaterjalid siiski otsesest vene analoogsete müstilis-ekstaatiliste usulahkudega. Võib oletada, et usundiliste ideede keele-, rahvus- ja konfessioonipiiride ületamisele aitas kaasa Peterburi kui metropoli multikultuuriline keskkond.

Liikumise jutlustajatest liidrid asusid opositsiooni luterliku kiriku õpetusega, keeldudes armulauast ja kirikuskäimisest üleüldse, ning pälvisid nii oma äärmuslikkuse tõttu pastorite tähelepanu. 19. sajandi kesksajaku kirjutati usulahust mitmel korral luterlikele vaimulikele mõeldud väljaannetes ja võeti sellel teemal sõna Soome ajalehtedes (vt nt S-s 1856, Ullmann 1857). Usuliikumise puutusid ühel või teisel viisil kokku paljud 19. sajandi teisel poolel Ingerimaa eri osades liikunud rahvaluulekogujad, kellest osa pani vanema rahvalaulu kõrval kirja ka nn hüppajate laule. Mitmed kogujad nimetasid välitööpäevikutes usuleärganute vastumeelsust vanemaid laule laulda, kuid teisalt toovad nad esile ka nende enama avatuse uuenemustele ja haridusele.⁵

Seiku seuralaiste usulahust

Sarnaselt vene analoogsetele liikumistele olid ka ingerisoomi seuralaiste usulahule tunnuslikud eripalgelised käsud ja keelud, mille abil püüti saavutada selgem ja suurem osadus jumalikuga. Nende normide hulka kuulusid eri pikkusega paastud, lihasöömisest, tubakast ja alkoholist (mõnes koguduses ka soolast, suhkrust ja pär-mileivast) loobumine ning sugulisest läbikäimisest hoidumine, millega kaasnes ka varem sõlmitud abielusidemetest lahtiütlemine.

Oluliseks muutusid suhted koguduse enda sees, palvevendade ja -õdede vahel, kes perekondadest lahus elades moodustasid kristlikele algkogudustele sarnaseid üsna suletud kommuune. Mitmed kohalike rühmituste liidrid jutlustasid erilisest Kristuse armastusest, mis võis puhkeda spontaanselt koguduse nais- ja meesliikmete vahel, kuigi nende kaasaegsete kirjeldusest ilmneb, et selles küsimuses ei olnud eri suundumuste juhid üksmeelel (vt nt Akiander 1860: 146–152).

Lähedaste suhete tekkimist vendade ja õdede vahel soosisid ka usuleärganute hilisõhtused ja öised teenistused, mille järel kaugemalt tulnud koguduseliikmed samasse ka läbisegi magama heitsid. Ilmselt on just selline praktika andnud alust hüppajate usulahust negatiivse kuvandi loonud jutupärimusele, milles on kesksel kohal intsesti motiiv.⁶ Ühe tõlgenduse kohaselt olid just liialdused sugudevahelises läbikäimises põhjuseks, miks liikumisest eraldus nn lõikajate (kastraatide) usulahk, mille liikmetele oli tunnuslik vabatahtlik “patuste kehaosade” kõrvaldamine.⁷ Nii hüppajate kui ka kastraatide usuliikumised olid kantud eshatoloogilistest ideedest, mis jutlustasid maailma peatsest hävingust ja vajadusest end selle vastu ette valmistada.

Usulahu kogunemisi ei korraldatud ühes kindlas paigas, vaid koguduseliikmete elumajades või suuremates majapidamishoonetes, suvisel ajal ka vabas õhus (on andmeid teenistuste pidamisest metsas, külakogukonna vaateväljast eemal). Kogunemistele oli tunnuslik spontaanne jutlustamine ja eespalvete lugemine, mida raamistas vaimulike laulude laulmine. Nii palvetamine kui ka vaimulike laulude laulmine võis teenistuse käigus üle minna ekstaatiliselt liikumiseks ja hõikumiseks, mida tõlgendati Püha Vaimu pealetulekuna (Heino 1976: 68). Nii praktiseeriti kollektiivset ekstaasi, hingelist joobumust (nn *hengen ilo*) ja vaimus olemist, millega kaasnes pidev valmisolek ilmutuslike sõnumite vastuvõtmiseks. Vaimus ole-

mine võis tipneda võõrastes keeltes kõnelemise, riiete seljast heitmise või omalaadses transiseisundis mahalangemisega (Akiander 1860: 172–173).

Mitmed 19. sajandi alguse kirjeldused mainivad korduvalt sektiliikmete kohustuslikke valgeid rõivaid ning teenistustel läbi viidud erilaadseid puhastus- ja pühitsusriitusi, mida võib vaadelda kui rahvapäraseid tõlgendusi (edasiarendusi) kiriklikest rituaalidest (vt küünlajalaga piiramine jutlustajaks pühitsemisel, põlvili läbi “taeva väravate” roomamine). Mitmel korral on neis allikates mainitud näiteks ka kadakate kasutamist maagilistel ja rituaalsetel eesmärkidel, mida illustreerib kujukalt Matthias Akianderi informandi M.J.-i kirjeldus 1855. aastast:

Nad võtsid kadakaid, põletasid neid ja lugesid issameie, usutunnistuse, kümme käsku. Põhjus oli selles, et kadakasuitsuga saab ära ajada saastaseid vaime ehk kuradeid. Veel õpetati kadakavett jooma ja kadakaveega leiba küpsetama ja sööma. Põhjuseks oli see, et kadakamarja del on rist ja seetõttu on nad õnnistatud (Akiander 1860: 161).

Esimesed kohtuprotsessid ingerisooe ärgranute üle peeti juba 1830. aastatel – seega kohe pärast liikumise ingerisooe erivormi tekkimist – ning need tipnesid sajand hiljem massiliste repressioonidega Nõukogude Venemaa religioonivastase kampaania raames. Tsaariajal tegelesid sedalaadi pahe väljajuurimisega nii ilmalikud kui ka kiriklikud võimud, seksti liidreid karistati ihunuhtlusega, millele järgnes sageli vangistus ja/või väljasaatmine (vt Akiander 1860: 193–195; Puolanne 1936: 286–290). Siiski püsis liikumine visalt edasi ning liikumises osalejate hulka Lääne- ja Kesk-Ingeris hinnati 19. sajandi lõpus *ca* 2000 inimesele (Raudalainen 2004: 85).

Nõukogudeaegsete massrepressioonide mõju liikumisele oli märgatavalt fataalsem. Regulaarselt koos käinud rühmad hajusid ja seksti liikmed said jätkata jumalateenistuste pidamist varjatult, peami-

selt vaid sugulaste ja lähimate tuttavate kitsas ringis. Samas ei olnud võimalik konspiratsiooni tingimustes traditsiooni järgnevatele põlvkondadele edasi anda. Nii on ilmne, et nõukogude repressioonidest alates pole hüppajate kogukond ennast taastootnud ja oli määratud järkjärgulisele hääbumisele. Siinkirjutaja osavõtul läbi viidud hiljutiste välitööde andmetele toetudes on seuralaised paiguti palvekoosolekuid pidanud siiski veel 1980. ja 1990. aastatel (vt allpool).

Siinse käsitluse kontekstis on oluline küsimus, kuidas usuliikumine, millel ei olnud kanoniseeritud õpetust ja mis ei olnud institutsionaliseeritud, püsis pidevate repressioonide kiuste ilma välise toetuseta kaks sajandit. Kui vene analoogsete usuliikumiste kohta, mis hääbusid märksa varem, on avaldatud mitmeid eriuurimusi, sh põhjapanevaid käsitlusi just viimase kümnendi jooksul, siis ingerisooime vastavad liikumised pole siiani saanud piisava uurijatähelepanu osaliseks.⁸ Ka käesolev artikkel ei suuda seda tühimikku täita, kuid püüan järgnevalt vaadelda selle usulahu traditsiooni ühe paikse rühma, tegelikult veel kitsamalt, ühe konkreetse inimese näitel. Minu analüüsi aluseks on salvestised ühelt Skuoritsa kihelkonnast⁹ pärit seuralaiste liikumise – just nii ta ise usulahku nimetas – aktiivselt “osalejalt” aastatel 2001–2002.

Välitöösalvestiste taustast

Meie välitöörühm külastas Sohvi Petrovat esimest korda informandi 83. sünnipäeval tema kodus Peterburi satelliitlinna Kolpino üheksakorruselise betoonmaja korteris, kus ta elas koos pojatütre perega. Juba esimesel kohtumisel tõdesime vaimulike laulude olulisust seuralaiste liikumise traditsioonis ja Sohvi-tädi suurt vaimulike laulude repertuaari. Siiski ei olnud Sohvi pelgalt nende laulude passiivne mäletaja, vaid tõsiusklikuna ka nende aktiivne praktiseerija ja edasikandja hoolimata sellest, et juba aastaid pol-

Foto 1. Arvo Survo ja Sohvi Petrova juunis 2001 vaimulikke laule laulmas. Kaader videost (ERA, DV 275).

nud tema kõrval usuvendi ja -õdesid, kellega koos ta oleks saanud laulda ning palvetunde pidada. Tugeva ja karismaatilise isikusena oli ta jäänud truuks oma usule ning kohanenud üksiolemisega, leides väljapääsu usuliste vajaduste rahuldamiseks ka nendes tingimustes.

Aastail 2001–2002 intervjuerisime Sohvit kolmel korral, kokku kogunes 5,5 tundi audio- ja videosalvestisi, mis sisaldavad nii vaba vestlust kui spontaanset ja ka meie initsieeritud vaimulike laulude laulmist.¹⁰ Esimesel korral oli teejuhiks Kupanitsa kiriku pastor Arvo Survo, kelle kohalolek ja “vahendustegevus” löid meie kui uurijate ja Sohvi vahel usalduslikud suhted, mis tegi võimalikuks naasmise hilisematel kordadel omal käel. Pastor Survo, kellel on erakordsed teened Ingeri kiriku renessansis ja seetõttu ka väga suur autoriteet, oli Sohvi-tädi külastanud varemgi, et koos laulda

ja vaimulikku lauluvara õppida. Tema siiras huvi usuliikumise laultraditsiooni vastu ning tutvus Sohvi pojatütre Nataljaga olid aidanud ületada umbusu tema kui ametliku kirikuinstitutsiooni esindaja ees. Arvo Survo varasemad katsed viia Sohvi kokku Soome uurijatega olid siiski ebaõnnestunud, sest siis polnud tekkinud usalduslikku suhet ja Sohvi oli salvestamise keelanud. Seegi kord pidime uurijatena enda kanda võtma (laulu)õppijate rolli, ühtlasi ka ise omalt poolt “vastu laulma”, et suhelda võrdsematel alustel. Kuigi põhjendasime mitmel korral oma head kavatsust liikumise traditsioone tulevatele põlvetele jäädvustada, jäi Sohvi mõnedel suhtlusteemadel nipsisõnaliseks. Tema soovitusel kohaselt ei peaks inimesed Jumalaga seotud asjade kohta liiga palju uurima ega sellesse sekkuma.¹¹ Meie vestlusi iseloomustaski mõlemapoolne piiride kompamine, milles kohtusid Sohvi usulised tõekspidamised ja meie kui uurijate püüdlused usuliikumise kohta rohkem teada saada.

Juba enne Sohviga kohtumist kogesime, et vanemad inimesed mäletasid Lääne-Ingeris veel hüppajate-usulahu kogunemisi ning tuntud oli usulahku puudutav halvustava alatooniga jutupärimus, mis esindas selgelt väljaspoolset vaadet nimetatud teemale.¹² 2001.–2002. aasta välitöödel tehtud intervjuud Sohvi Petrovaga lasevad seuralaiste usuliikumist vaadelda n-ö seestpoolt, võimaldades paremini mõista varasemaid, 19. sajandist pärit usulahu traditsioonide kirjeldusi ning jälgida sellele rühmale omase usundilise pärimuse muutumise dünaamikat.

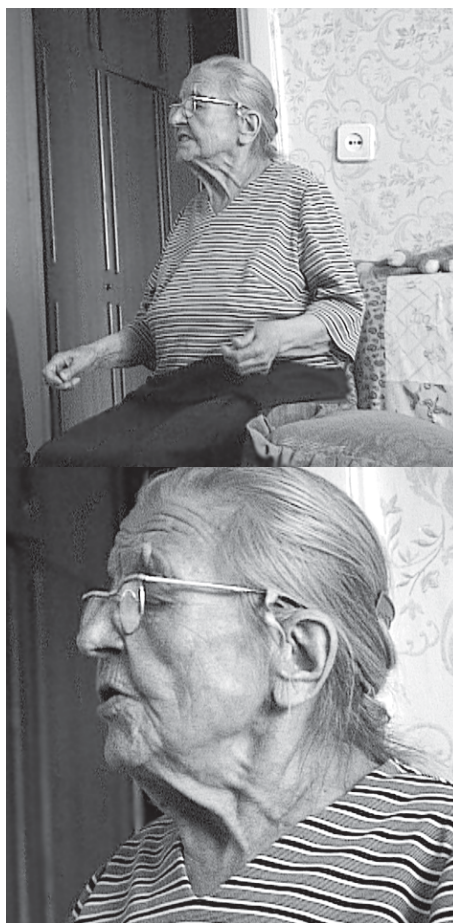
Mitmed teemad jäid meie põgusates intervjuudes käsitlemata ning need küsimused on vastuseta tänaseni, sest Sohvi Petrova suri 2003. aasta augustis. Kahe aasta jooksul toimunud kohtumised selle erakordse isiksusega, tema usulised veendumused ja ulatuslik vaimulike laulude repertuaar olid sedavõrd köitvad, et on toonud siinkirjutaja sellele teemale juurde ühe uuesti ja uuesti tagasi.

Sohvi Petrova portree

Sohvi Petrova sündis seuralaiste peres 1918. aastal. Tema ema oli pärit Kupanitsa kihelkonna Kantola külast ja isa¹³ Skuoritsa kihelkonna Ylä-Purskova külast, mis mõlemad olid tuntud kui usuliikumise tuumkülad Kesk-Ingeris. Perekond elas Skuoritsa lähedal asuvas Taaitsa (*Большая Тайица*) asulas, kus Sohvi isa oli väikepoe omanik kuni eraomanduse natsionaliseerimiseni nõukogude ajal. Nende majapidamine asula keskuses oli üks suuremaid ja jõukamaid ümberkaudsete ingerisoomlaste hulgas. Sohvi mälestuste kohaselt oli selles piisavalt ruumi, et võõrustada palvekoosolekule kogunenud 50 inimest.

Sohvi nagu ka tema kolm nooremat õde ristiti Skuoritsa kirikus, kuigi seos kihelkonnakirikuga jäi põgusaks, sest perekond ei osalenud pühapäeviti ega muude pühade aegu kirikus peetud jumalateenistustel, vaid käis usulahu liikmete kodus palvetundides. Ka ametlikule ristimisele järgnes õnnistamine palvetunnis vanemate usuvendade ja -õdede poolt. On ilmne, et peres kasvatati lapsi seuralaiste

Fotod 2 ja 3. Sohvi Petrova juunis 2001 vaimuliklike laule laulmas. Kaader videost (ERA, DV 274)

vaimus, sest nemadki võeti kaasa koosolekutele, kus nad tutvusid varakult usulahu traditsioonidega.

Kolm esimest klassi lõpetas Sohvi kohalikus soomekeelses koolis, neljanda aasta õppis ta samas vene keeles¹⁴ ning siirdus seejärel Leningradi kutsekooli, kus omandas kangruameti. Sohvil tuligi varakult hakata ise elatist teenima, sest ta ema suri 1930. aastal ja isa, kes selleks ajaks töötas tuletõrjedepoos, suri tuleõnnetuses saadud vigastustesse neli aastat hiljem. Nii sai Sohvist 16-aastaselt kolme noorema õe hooldaja. Peagi abiellus ta Paavali Kottoneniga, kes oli temast neliteist aastat vanem. Ilmselt tutvus Sohvi oma tulevase abikaasaga palvetunnis, sest ka Paavali oli kohaliku seuralaiste rühma aktiivne liige.

Perekonna kuulumine usulahku oli põhjuseks, miks tuli Leningradis raamatupidajana töötanud Paavalil ja kangruametis olnud Sohvil Teise maailmasõja ajal ümber asuda Tšeljabinskisse, kus mees hakkas tööle metallurgiatehases. 1947. aastal sündis nende ainus laps poeg Aleksanteri ning kui pärast sõda oli võimalik asumisel naasta, elasid nad kuus aastat Pärnus. Olude paranedes kolis pere tagasi Leningradi, kus Paavali töötas raamatupidajana kuni elu lõpuni 1973. aastal. Sohvi jätkas tööd kangruna ning elas pensioonile jäädes koos poja ja pojatütrega perega.

Intervjuuainesele toetudes võib kinnitada, et Sohvi oli aktiivne usukogukonna liige kogu oma elu. Seuralaiste perre sündinuna võttis ta varakult omaks selle rühma tõekspidamised ja kogudus pakkus talle ka edasiseks eluks vajalikke sotsiaalseid sidemeid. Lapsepõlvest oli pärit tõenäoliselt ka tema usuline enesemääratlus, mis tõmbas selge piiri "jumalalaste" ja "maailmameeste" vahele. Selle kajastuseks oli nii Sohvi keeldumine pioneeri- ja komsomoliorganisatsiooni astumisest kui ka eemalehoidmine omaaegsetest noorte ühistest kooskäimistest ja vaba aja veetmisest. Ometi ei saa rääkida sotsiaalsest isolatsioonist, sest väljapoole suhtlemist kompenseeris ti-

hedam läbikäimine palverühma sees, mis kajastus kujukalt Sohvi enda jutus kohaliku koguduse liikmetest, usuõdedest (*siso/sisko*) ja -vendadest (*veikko*), aga ka rühma liidritest – isadest (*isä*). Ta nimetas neid eranditult eesnime pidi, millele lisandus kaaskondse sugu ja staatus eristav sõna, kusjuures naissoost koguduseliikmete puhul oli näiteks pärisnimi liitunud sedavõrd tihedalt murdelise sugulusterminiga *siso*, et see moodustus kui omalaadse tuletussufiksi *-s(s)oo* (vt Sohvi mainitud nimesid *Katjussoo*, *Hedussoo*, *Liisbetssoo*, *Marissoo*). Nii nagu see ilmnes verbaalsel tasandil, iseloomustas Sohvi üldisemaltki palverühma kui üht suurt perekonda. Mitmel puhul oligi raske vahet teha, kas ta kõneles oma noorematest õdedest või koguduse naisliikmetest.

Nõukogude usuvastase võitluse perioodil, kui enamik koguduseliikmeid represseriti, suured palverühmad killustusid, kuid palvetundide pidamist jätkati väiksemates rühmades ka kodust eemal olles. Koos käidi siiski korrapäratult, kui koguduse liikmetel oli võimalik koguneda ja selleks olid sobivad tingimused. Olukorras, kus usulisi veendumusi ei olnud võimalik ega lubatud avalikult eksponeerida, siirdus palvetundide korraldamine usklite perekondade privaatsfääri. On ilmne, et pideva konspiratsiooni tingimustes ei olnud võimalik usulahu traditsioone vanematelt lastele edasi anda¹⁵ ja nii hakkas koguduse liikmeskond nõukogude ajal järk-järgult kahanema. Sohvi soov, et nende poeg jätkaks vanemate usutraditsioone, kajastus ilmekalt ka tema käsikirjalise lauluraamatu tiitelhel, kuhu ta 3. juulil 1994 oli kirja pannud järgmised read (vt foto 4):

Armas Taevane Isa ja kallis Jeesus Kristus, kinnita meie poega Surat neid palveid ja laule lugema ja kiitma kõrget Kolmainust kõiki aegade, kõiki kannatuste eest.

Palvekoosolekute toimumist väikestes rühmades veel 1970. ja 1980. aastatel kinnitas Sohvi valduses olnud ulatuslik helisalvestiste kogu, milles kajastus seuralaiste liikumise püüd dokumenteerida surutise tingi-

mustes palvekoosolekuid kaasaegseid tehnilisi vahendeid kasutades.¹⁶ Teisalt on sedalaadi tegevusel olnud ka praktiline eesmärk. Sohvi sõnul andsid salvestised nendele rühma liikmetele, kes ei saanud palvetundides osaleda, võimaluse hiljem ühistest palvetest ja laulmisest osa saada. Ta ise kasutas oludes, kus tema võimalused kaasusklikega suhelda olid väga piiratud (pärast Teist maailmsõda elasid ingerisoomlased hajutatult ning koguduse vanema põlvkonna liikmeid jäi aasta-aastalt vähemaks), magnetofonisalvestisi igapäevaseks palvetundide kuulamiseks ja kaasaulamiseks. Nii võimaldasid need salvestised Sohvil palvetunde “vaimus” kaasa teha ja usulist osadust regulaarselt taaskogeda. Võib oletada, et sedalaadi praktika, milles olid ühendatud pärimuslik teadmine, korduv esitus ja tehnilised vahendid, oli aidanud Sohvil hoida seuralaiste laulud aktiivses kasutuses. Sohvi pojatütre Natalja andmeil oli ta elu viimastel üksiolekuaastatel sisustanud aega sagedasti ja korrapäraselt palvetundide salvestiste kuulamise ja kaasaulamisega.

Lisaks koosolekute salvestistele kasutas Sohvi laulmisel ka kassette, mida talle oli saatnud Teise maailmasõja ajal Rootsi põgenev sugulane ja palvevend Mikkeli Haukka (1913–1997) Kupanitsa kihelkonna Korkkyläst. Nendel helikandjatel esitas *Mikkel-veikko* vaheldumisi eestpalvetega valiku seuralaiste laule bandžo saatel. Need salvestised jõudsid Sohvini raudsest eesriidest hoolimata ning hiljem, kui Rootsis elavate kaasmaalaste küllakutsumine oli juba võimalik, kinkis Mikkeli talle portatiivse magnetofoni kassettide paremaks käitlemiseks (Sohvi nõukogudeaegne Vesna oli ilmselgelt amortiseerunud, kuigi ta eelistas kasutada siiski seda vanemat ja harjumuspärast aparati). Salvestusessioonide käigus veendusime, et Sohvi praktiseeris meelsasti kooslaulmist *Mikkeli-veikkoga*, kellele ta omistas magnetofoni vahendusel kaaslaulja rolli. Sedagi võib tõlgendada kui liikumisele tunnuslikku pürgimust kollektiivse osaduse ja ekstaasi poole.

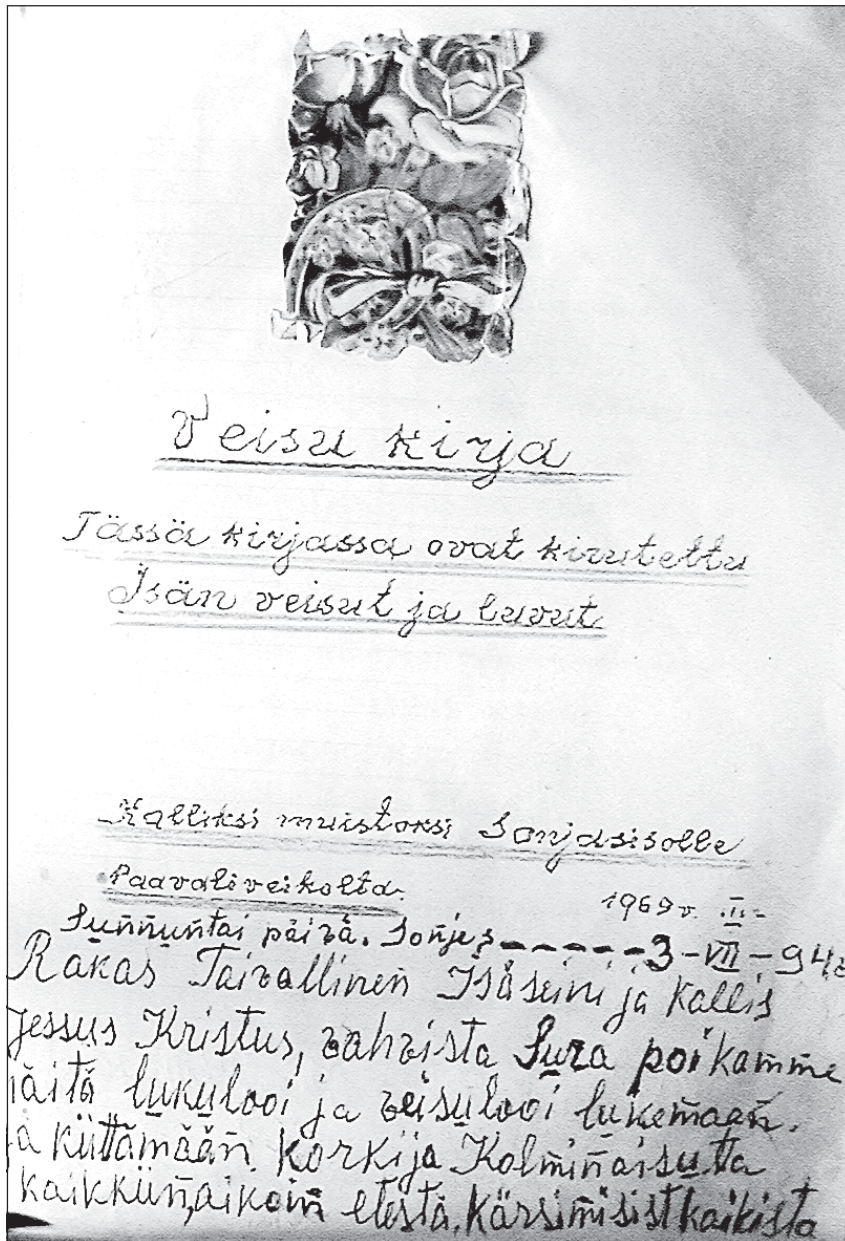

Foto 4. Sohvi Petrova käsikirjalise lauluraamatu tiitelleht, millel näha tema mehe pühendus ja Sohvi enda pöördumine poja poole. Ergo-Hart Västriku foto 2002.

Ilmutuse teel saadud laulud

Üksikasjalisemaid andmeid usulahu laulmistraditsioonide kohta leiame 19. sajandi keskpaigast pärit allikatest. Matthias Akianderi anonüümne informant nimetas oma kirjelduses 1856. aastast, et lisaks laulmisele lauluraamatutest ja muudest trükitud vaimulike laulude kogumikest oli seuralaistel tavaks teenistustel laulda erilaadseid “vaimu laule” (*henken veisut*), mida esitati eestlaulmise järgi ning mis võisid kesta koguni tunde (Akiander 1860: 176–177). Terminiga “vaimu laul” osutas kirjutaja ilmutuse teel (Püha Vaimu sekumisel) saadud vaimulikele lauludele, mille hulgas ta omakorda eristas kaht rühma: (1) spontaansed, palvekoosoleku käigus saadud ilmutusel põhinevad laulud, mille teksti ütles ilmutuse saaja eest selle saamise hetkel; (2) üksi olles saadud ilmutusel põhinevad ja seejärel kirja pandud laulud, mida lauldi hiljem palvekoosolekutel korduvalt (vrd Akiander 1860: 179). Sealjuures nimetas sama M. Akianderi kirjasaatja, et spontaansete ilmutuslaulude lauljaid oli väga vähe, teist tüüpi “vaimu laulude” kirjapanijaid aga rohkesti, millest annavad tunnistust samas ära toodud kuue laulu tekstid (vt Akiander 1860: 195–203).

Ka Sohvi laulurepertuaaris olid eespool nimetatud ilmutuse teel saadud laulud väga olulisel kohal. Ta kasutas nende tähistamiseks mõistet “pikad laulud” (*pitkät veisut*) ning omistas nende autorsuse – või õieti täpsemalt meediumi rolli – Purskova külast pärit kohalike prohvetile *Mikkel-veikkole*.¹⁷ Järgnevalt on esitatud lõik 2001. aasta intervjuust, kus Sohvi seletab Arvo Survole *Mikkel-veikko* osa nende laulude saamisloos:

Arvo Survo: *A kutka enemmäks näitä laululoi tekkiit?*

Sohvi Petrova: *No, vot tak, se isä, vot, mikä siin veisuus on kirutettu, sille Henki ilmoitti / Pyhä Henki puheli / salaisesti saneli. Vot, se Purskovan Mikkel-veikko, se kirjoittiki kaik. Hiä se kaik, kaik nämä laulut, mikä... Hän oli Mittavahe laitettu vankehuttee kaks vuotta.*

Arvo Survo: *Oliko se kuninkaan aikaan vai sovetuskoin...*

Sohvi Petrova: *Net, v devetnaatsatom godu hiä ol'...*

Arvo Survo: *Tuhat üheksän sattaa pantii tyrmähe...*

Sohvi Petrova: *No... tiäl, Kuoritsan kirkon papit... Kuoritsan kirkos yks pappi oli hyvä, a toine – hiä ei kärsint näitä seuralaisii, tällasii, kutka kävvyyt... eivät tule täl kirkkohe. Eivät täl sinne vie rahhaa, a kävvyyt seurois. Vot, niitä hä ei rakastant, ei suvvaant heitä, daa. Vot, tämä. I vot i siel sit pan'ki häntä, se vet' sitä... kuka nämä veisut kirjotti, häntä se Skuoritsa kirkko, mikä... Mie viel ajattelen nytki, et sitä Skuoritsan kirkkoo nikak ne polutšajetsa dastroit. No, ko he on... ain jäettä tekemätä. Sie tiijät, millaisess kunnos se ono? Mie ajattelen, ett se on naverno sitävart, et Mikkel-veikkoo täss löivät, siel podvalus hakkasiit vitsoin kans monet kerrat...*

[Arvo Survo: Aga kes enamjaolt need laulud tegi?

Sohvi Petrova: No, vot nii, see isa, kellest siin laulus on kirjutatud [värsse tsiteerides] “talle Vaim ilmutas / Püha Vaim kõneles / salamisi sõnus”. Vot, see Purskova *Mikkel-veikko*, tema kõik kirjutas. Tema kõik need laulud [kirjutas]. Ta oli Miitavisse¹⁸ kaheks aastaks vangi pandud.

Arvo Survo: Oli see tsaariajal või nõukogude ajal?

Sohvi Petrova: Ei, tuhande üheksasajandal aastal ta oli...

Arvo Survo: Tuhande üheksasajandal pandi vangi?

Sohvi Petrova: No seal, [olid] Skuoritsa kiriku papid... Skuoritsa kirikus üks papp oli hea, aga teine – tema ei sallinud neid seuralaisi, selliseid, kes käisid [palvetundides], ega tulnud talle kirikusse. Ei viinud talle sinna raha, vaid käisid palvekoosolekutel. Vot, neid ta ei armastanud, ei sallinud neid, jah. Vot, seesama. Ja vot see siis panigi tema, kes ju kõik need laulud kirjutas, teda see Skuoritsa kiriku [härra panigi vangi]. Ma veel mõtlen nüüdki, et Skuoritsa kirikut ei suudeta mitte kuidagi üles ehitada. Nii nagu ta on... aina jäetakse pooleli. Sa tead, millises olukorras ta on? Ma mõtlen, et see on arvatavasti sellepärast, et nad siin *Mikkel-veikkot* peksid, seal keldris vitstega piitsutasid mitmel korral...]

(ERA, DV 276, 16 (0:06:06–0:07:55))

Mainitud prohvet oli ajalooline isik Mikkel Soini (1839–1920), kes pani Sohvi sõnul ilmutuse vahendusel kirja kokku 38 “pikka laulu”.

Need laulud moodustasid vaimuliku repertuaari tuumiku sellele seuralaiste rühmale, kuhu Sohvi kuulus, ning neil oli palvekoosolekutel ka n-ö liturgiliste laulude funktsioon. Just nimetatud laulude laulmise aegu hakati ringis liikuma ja saavutati transilähedane seisund, milles toimus usulahule tunnuslik “hüppamine”. Sohvi seletas *Mikkel-veikko* laulude loomise protsessi meile mitmel korral ja kõigil salvestussessioonidel, olemata lõpuni kindel, kas me tema vahendajapositsiooni ikka õigesti mõistame. Teema sage kordumine intervjuudes viitab selgelt *Mikkel-veikko* isiku ja ilmutuse teel saadud laulude tähtsale kohale Sohvi usundilises maailmapildis.¹⁹ Allpool on esitatud veel kaks katket esimesest ja teisest intervjuusessioonist.

Arvo Survo: *No, hiä vissii tek sitten suuremman osan niistä laululoist, no ei kaikkii vissii...*

Sohvi Petrova: *Nämä pitkät veisut, koltkymmet kaheksan pitkää veisuu – kaik hiä itse!*

Arvo Survo: *Kaik hiä itse tek?*

Sohvi Petrova: *Kaik! Ei itse teht, a pyhä henk häntä. Ol'liit sellaiset hetket hänel sellail jot, pyhän henken kautta. Tul'liit hänel sytämeen, hiä kirutti, kirutti, kirutti, mitä hänel henk puhui, sen hiä kirut. Näit on monta vet' monet veisut ono: “Terve teille pyhhäin suku”, tämä “Issäinmaa ihanainen”, “Nyt lähten minä matkaan”, “Erämaassa ollessain”, “Uskonvuorel ollessain”. Monet veisut vet' kaik.*

[Arvo Survo: No, ta [*Mikkel-veikko*] tegi vist siis suurema osa neist lauludest, aga mitte kõiki...]

Sohvi Petrova: Need pikad laulud, kolmkümmend kaheksa pikka laulu – kõik ta [tegi] ise!

Arvo Survo: Ta tegi kõik ise?

Sohvi Petrova: Kõik! Ega ta ise teinud, vaid Püha Vaim [ilmutas] talle. Tal olid sellised [erilised] hetked, et [see käis] Püha Vaimu kaudu. [Laulud] tulid talle südamesse, ta kirjutas, kirjutas, kirjutas, mida Vaim talle kõneles, seda ta

kirjutas. Neid on ju palju, palju laule on: “Tere teile, pühim sugu”, see “Armas isamaa”, “Nüüd lähen ma teele”, “Kõrbes olles”, “Usumäel olles”. Palju laule on ju kokku.]

(ERA, DV 276, 16 (0:09:40–0:10:25))

Ergo-Hart Västriik: *A siun miehesi, mistä hän nämä laulut kirjoitti?*

Sohvi Petrova: *No, hiä jo ot devjatsot vtaroovo gooda jo, silloin jo vissii kirjoitti, silloin jo prohveetta kirutti itse ne laulut. Kuka ne laulut kirutti, tak, no henken kautta kuka. No, työ naverno että ymmärrä sitä henken kautta, ku ihminen... ku hiä käi... hänel ku annettii prohveetal pyhän henken kautta, ni hänel se... ei mistäki kiruttant, a kirutti itse itsestää sen. Hänel tul'liit sanat suuhu ja kirut paperin piälle, mitä henk toi hänel. A sen kirut kaik paperille, paperin piälle. A sit jokahine siel, sisot tai veikot kiruttit itse itsellee sen.*

[Ergo-Hart Västriik: Aga sinu mees, kust tema need laulud kirjutas?

Sohvi Petrova: No, tema on ju 1902. aastal sündinud ja siis vist kirjutas, sellal ju prohvet kirjutas ise kõik need laulud. Kes need laulud kirjutas, [tegi] seda vaimu kaudu. No, te arvatavasti ei saa aru sellest vaimu kaudu [kirjutamisest], kui inimene... kui tal tuli... temale kui prohvetile anti Püha Vaimu kaudu, nii et ta... mitte kuskilt ei kirjutanud, vaid kirjutas selle enda seest. Tal tulid sõnad suhu ja kirjutas paberi peale, mida vaim talle tõi. Aga ta kirjutas selle kõik paberile, paberi peale. Ja seejärel seal igaüks, õed ja vennad, kirjutasid selle ise endale.]

(ERA, DV 278, 3 (0:11:20–0:12:06))

On ilmne, et nõnda kõneldes vahendab Sohvi koguduse liikmete hulgas hoitud ja edasi kantud rühmapärimust hoolimata sellest, et ta ise kunagi prohvetiga kokku ei puutunud ja need teadmised jõudsid temani tõenäoliselt pereliikmete vahendusel. Karismaatilise usujuhina oli *Mikkel-veikko* Sohville kui pühak, kelle eludaatumid ja mälestusväärased teod olid ümbritsetud pühaduseoreooliga.²⁰ Nii edastas Sohvi prohvetist kõneldes justkui tema *vitat*, mille olulisteks osadeks oli ilmutuse vahendusel laulude kirjutamine, tagakiusamine lu-

terlike pastorige poolt ning vangistus Miiitavis aastatel 1900–1902.²¹ Talle olid tähenduslikud ka *Mikkel-veikkoga* seotud ajamääratlused, koguni tema eludaatumitest lähtunud ajaarvamine: meie esimesel kohtumisel mainis Sohvi, et prohvet elas 81-aastaseks ning just sel aastal möödus 81 aastat tema surmast (ERA, DV 276, 16 (0:08:58 jj)). Samas tunnistas ta, et *Mikkel-veikko* polnud mitte ainuke usuliider, vaid lugupeetud “isasid” oli nii enne kui ka pärast teda.

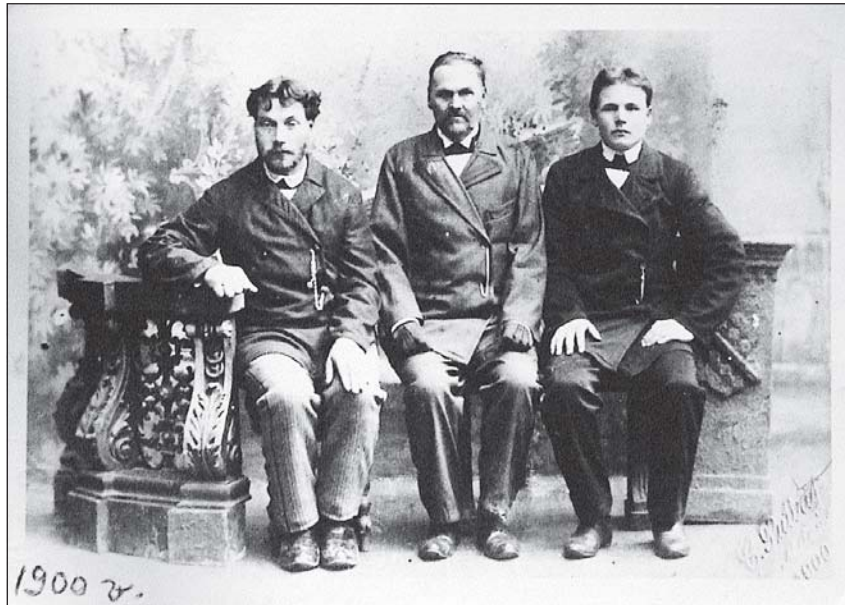
Fotod suulise pärimuse toetajana

Kolmandal intervjuusessioonil 2002. aasta suvel tõdesime fotode olulist osa usuliikumise kesksete tegelastega seotud rühmapärimuse memoreerimisel ja tekstualiseerimisel. Sohvi valduses oli muu hulgas mitmeid perekondlikus liinis saadud ja hoitud fotosid prohvet *Mikkel-veikkost*, millest osa õnnestus välitööde käigus ümber pildistada.

Üksikasjalised olid fotode tagakülgedele Sohvi käekirjaga lisatud kommentaarid ja eluloolised seigad pildilolijate kohta. Näiteks oli ühel fotol *Mikkel-veikko* koos teda vanglasse vaatama tulnud usuvendadega, kellest üks oli Sohvi vanaonu, ning foto tagaküljelt võime lugeda järgmist, mitmel korral täiendatud kommentaari (vt fotod 5 ja 6):

Pilt on tehtud Miiitavi kindluses, sest isa oli kaks aastat vangistuses. Vennad käisid teda vaatamas. [Pildilolijad vasakult paremale:]²² Vuuri Paaval-v[eikko], Pavel Mihhailovitš Igonen, maetud sõja ajal, suri 1942. a. Prohvet Mikkel-veikko Soini, isa elas 81 aastat, Mihhail Semenovitš Soini 1839–5. IV 1920. Mihhail Jevgenevitš Petrov, onu Miku, Purskova Miku-veikko, suri 1918. a kuuli[tabamuse]st, papa onu, vanaisa Paaval-v[veikko] vend, Pavel Jevgen[evitš] Petr[ov].

Teisel fotol oli prohvet koos Kantola küla kantori (koguduse eestlaulja) *Justssooga* ning sellegi foto tagaküljele oli Sohvi kirjutanud

Kuuzaa otettu Mittaran linnassa,
koska isä oli kaksivuotisessa
vankkeudessa. Zeikot käivät häntä
katsomassa.

Seiriin	Profetta	Mikhail
Paaval z.	Mikael veikko	Евгений
Табель Михайлович	isäl-81 vuos.	Триполь
Урожен	Toini,	Miku zeta
kuuzoi tettu	Mikhail Kikimov	1901-1918 z
gotan aikana	Солнн.	Пурискован
Kuoli 1942 v.	1839	Miku veikko
1900 го дурсо и графс	1920-5-1	Papan zeta
	Paaval z. zeta	Табель
		Евгений

1900 го дурсо и графс = Paaval z. zeta, Табель, Евгений

Fotod 5 ja 6. Vana foto, millel prohvēt Mikkel-veikko ja kaks palverühma liiget Miitavis (pildi ees- ja tagakül). Ergo-Hart Västriku ümberpildistus 2002.

pildil kujutatud isikute nimed, eludaatumid ja muid olulisi seiku (vt fotod 7 ja 8):

Kantola Justssoo, Justina-isis ja isa – prohvet, kes kirjutas 38 laulu. Justssoo oli kantor, suri [19]27. aastal meie juures Taaitsas. Aga isa suri [19]20. aasta 5. mail.

Kolmandal, suureformaadilisel grupifotol oli prohvet istumas viie palveõe ja ühe palvevenna seltskonnas, kelle kohta oli Sohvi samuti esitanud nimed, päritolukülad ja eludaatumid. Huvitava mõõtme pildi tõlgendamiseks lisas foto alumise nurga külge kinnitatud repro maalist, millel oli kujutatud Jeesus lambakarja keskel. Tõenäoliselt kajastus selleski Jeesusega kõrvutuses Sohvi respekt usu-liidri vastu.

Fotod 7 ja 8. Vana foto, millel prohvet Mikkel-veikko ja kantor Justssoo, ja selle tagakül. Ergo-Hart Västriku ümberpildistus 2002.

Fotosid ja intervjuuainest võrreldes selgus, et motiivid *Mikkel-veikko* elust ja tegevusest, mis tulid jutuks meie esimestel salvestusessioonidel (mil fotosid polnud käepärast), langesid kokku fotode tagakülgedele kirjutatud teabega. Märkimisväärsed olid paralleelsed nimekujud (ladina tähtedega ja kirillitsas), mis olid eri aegadel (erineva kirjutusvahendiga) fotode tagakülgedele lisatud. Ilmselt kirjutas Sohvi esmalt “vendade ja õdede” nimed sellisena, nagu need olid kasutusel rühma sees (*Paaval-veikko, isä Mikkel-veikko, Miku-veikko, Justssoo*), ja lisas aja jooksul, kas siis vajadusest sedalaadi infot paremini memoreerida või edasi anda järgnevale põlvkonnale, “ametlikud”, kirillitsas nimed. Ka mitmele teisele fotole olid lisatud pildil kujutatud palveõdede ja -vendade sünni- ja enamikul juhtudel surmadaatumid. Paljudel juhtudel olid juurde märgitud Sohvi enda sugulusseosed fotografeeritutega – nii oli esimesel pildil Sohvi vanaonu ja ka teisel fotol kujutatud Kantola küla kantor võis olla tema sugulane, sest samast oli pärit Sohvi ema ja kommentaari kohaselt suri pildil kujutatud naine nende majas.

Ilmselt aitasid fotod ning nendele lisatud märkused Sohvil rühmale omast tuumrepertuaari paremini meeles hoida. Nii võisid pildid toimida omalaadsete mentaalsete kaartidena, mis lubasid üha uuesti ja uuesti tekstualiseerida pärimust usulahu kunagise liidri elust ja tegevusest.²³

Käsikirjaline lauluraamat ja palvetundide ülesehitus

Pole teada, et seuralaiste liikumisel oleks kunagi olnud tsentraliseeritud juhtimine, oma kindlalt piiritletud pühade tekstide kogum, rangelt kanoniseeritud vaimulike laulude repertuaar ja trükitud lauluraamatud. Küll aga oli Sohvi Petrova valduses mahukas käsikirjaline lauluraamat, mille oli (ümber)kirjutanud tema abikaasa Paavali, kes oli selle hiljem pühendanud Sohville – sellest andis tunnistust 1969. aastast pärit märke lauluraamatu tiitellehel (vt foto 4):

“Kalliks mälestuseks *Sonja-sisole Paavali-veikkolt*.”²⁴ Saime selle kooli-vihikutest kokku köidetud ca 400-leheküljelise käsikirjaga põgusalt tutvuda teisel salvestussessioonil, mil Sohvi soostus suure hoole ja ettevaatusega hoitud ja talle selgelt väga olulist laulukogu meile näitama.

Kõik eespool käsitletud pärimuse kohaselt prohvet *Mikkel-veikko* vahendatud 38 “pikka laulu” hõlmasid lauluraamatus 154 esimest lehekülge, milles kajastus sel viisil nende keskne koht usulahu repertuaaris. Ülejäänud sellest mahukast käsikirjalisest köitest moodustasid erinevad vaimulikud tekstid – usutunnistus, palved, katked piiblist – ning laulud, mida Sohvi nimetas üldnimetusega “lühikesed laulud” (*lyhyet veisut*). Nende hulgas oli esialgsete hinnangute kohaselt eri aegadel laulikusse lisatud psalme, koraale luterlikust lauluraamatust, *Siioni kandlest* ja teistest vabakirikute laulukogumikest nii soome kui ka vene keeles.²⁵

Võrreldes “pikkade lauludega” oli “lühikestel lauludel” palvekoosolekutel täita teiselaadne funktsioon. Nende laulmisega alustati ja lõpetati koosolekuid, neid esitati spontaansete eestpalvete ja “pikkade laulude” vahel, markeerides nii üleminekuid ühelt riituse osalt teisele (vrd Suojanen 1984: 61–67). Kommenteerides oma lauluraamatus olevaid laule, kirjeldas Sohvi meile palvetundide ülesehitust järgnevalt:

Ergo-Hart Västriik: *Lisäksi on vielä niitä lyhyitä veisuja?*

Sohvi Petrova: *Sit on, luku on pantu, uskonnollinen totistaja, esipuhe, ja sit mitä täs ono... ensimmäine luku ja veisut psalmeista. Meil oli psalmeis... seuraa, ku alotettii ja ni, ei se veisattu eestään pitkii veisuloi, eestään veisattii psalm psalmkirjast. [---] No vot ku veisajaa, sa notaan lukkar hatja-bö, sen... No lyhhyen veisun, ku veisas, sit käi prohvetta suarnamaa. A sit vast, ku suarnat männööt, monta suarnaajaa suarnajaa, a sit vast kävvää pitkii veisuloi veisaamaa. No, sit lähetää liikkeelle jo!*

[Ergo-Hart Västriik: Ja lisaks on veel need lühikesed laulud?

Sohvi Petrova: Siis on, loetakse [piibli] kirja koht, usutunnistus, eestpalve, ja siis, mida seal on... esimene lugemine ja laulud psalmidest. Meil oli psalmi-

dest... kui alustati palvetundi ja siis ei lauldud esmalt pikki laule, esmalt lauldi psalm psalmiraamatust. [---] No vot, kui [eest]laulja, öeldakse ka kantor, selle lühikese laulu kui [ära] laulis, siis hakkas prohvet jutlustama. Ja siis alles, kui jutlustamine möödus, mitu jutlustajat jutlustas, alles siis hakati pikki laulude laulma. No siis mindi ju liikvele!

(ERA, DV 278, 3 (0:13:16–0:14:23))

Selline palvekoosolekute kord, mille järgi vaheldusid erilaadilised laulud, lugemine ja jutlustamine, vastab laias laastus 19. sajandi allikates leiduvatele kirjeldustele (vrd Akiander 1860: 172–179). Kuigi teenistuste ülesehitus oli üsna vaba (sest juhinduti “südame häälest” ja määrav osa oli ilmutuslikul algel), tipnes liturgia “pikkade laulude” laulmisega, mida esitati ringis liikudes.²⁶ Liikumise ja laulmise tempo kiirenes järk-järgult, see aitas osalejatel jõuda usulise ekstaasini, mille kajastuseks olid rõõmuhõisked, spontaanne palvete retsiteerimine ja “hüppamine”, mida osalejad tõlgendasid Püha Vaimu pealetulekuna.²⁷

Mitmel korral rõhutas Sohvi, et endisajal (tema lapsepõlves) lauldi “pikki laule” palvetundides peast, lauluraamatuid kasutamata. Reeglina alustas laulmist eeslaulja ning sageli oli viiside ülesehitus selline, et sama värssi (või selle osa) korrati eestlaulja järgi, mis laulmist ja laulude õppimist hõlbustas. Sedalaadi praktika oli tingitud kindlasti ühelt poolt usulahu riituste spetsiifikast – raske oleks olnud aktiivselt liikuda lauluraamatut käes hoides –, teisalt võib oletada, et see osutab ka teatud konspiratsioonimeetmetele – usu-traditsioonidega seotud kirjalike tunnistuse hulka oli kasulik mini-meerida.

Sohvilt saadud teabe põhjal võime veenduda, et seuralaiste traditsioonide edasikandmisel olid suulise ja kirjaliku transmissiooni viisid teineteisega väga huvitaval viisil põimunud. Sellelgi juhul oli tegemist sümbioosiga, mis oli iseloomulik paljudele 19.–20. sajandi rahvapärastele religioossetele liikumistele (vrd Pantšenko 2002: 271).

Sohvi Petrova “pikad laulud”

Keskse koha Sohvi laulurepertuaaris hõlvasid vaieldamatult eespool nimetatud “pikad laulud”, mis edastasid kõige otsesemalt seuralaiste liikumise tõekspidamisi. Ilmselt teadis Sohvi enamikku neist peast ning need olid talle sedavõrd tähenduslikud, et ta tsiteeris/retsiteeris “pikkade laulude” värse tihti enda (ja usuliikumise) arusaamade lah-tiseletamiseks. Ta oli leidnud neist tekstidest nn skriptid paljude elu-valdkondade kohta ja kasutas laulutsitaate sageli meie küsimustele vastates:

Madis Arukask: *A teil ei sanottu, että se seura on niku laiva, niin kuin karabl?*

Sohvi Petrova: *Laiva? A, no kakže... [retsiteerides laulusõnu] “Veisaan tiällä ajassa, / kuninkaamme laivassa” – meren piällä veisataa tätä “Veisaan tiällä ajassa.” Siin on... Kui tiäl ono, henkellinen laiva se ono. Daa. Kuka on uskovaine, aina hiä on siin henkellisess laivass: “Sielut iloiss hyppäävät, / henken voimass huutavat, / kui Jessus veljen tervehtää, / sydämemme kaljahtaa. / Koko taivas iloitsee, / rakkauvest riemuitsee, / kui mie tällejuhlalle, / sytämmele puhtaalle, / Issä-poikaa kiitämme, / liittojamme pitämme, / pühää ristii kannamme, / itsen hänel annamme, / ristin rakkaan pitämme, / vaivoissakin kiitämme.”* *Vot. “Henkellisess laivassa, / puolittai jo taivaassa...”* *Veisus on sanottu sellain: “Henkellisess laivassa, / puolittai jo taivaassa. / Sielut iloiss hyppäävät, / henken voimass huutavat, / kui Jessus veljen tervehtää, / sytämme kaljahtaa...”*

Taisto Kalevi Raudalainen: *A mitä vart se ol' sotalaiva?*

Sohvi Petrova: *Sanottii, jot henkelline sota. Ko pit' maailman ihmisin kans sot'tii, kutka tahtoit olla vasten.*

[Madis Arukask: *Ega teil öeldud, et kogodus on nagu laev, nii nagu karabl?*

Sohvi Petrova: *Laev? Aga kuidas veel... [retsiteerides laulusõnu] “Laulan selles ajas / meie kuninga laevas” – merel olles lauldi seda “Laulan selles ajas”. Siin on... Nii nagu seal on [öeldud], see on vaimne laev. Jah! See, kes on usklik, see on aina selles vaimses laevas: “Hinged rõõmust hüppavad, / vaimu võimust hüüavad, / kui Jeesus venda tervitab, / me süda karjahtab. / Kogu taevas*

ilutseb, / armastusest rõõmustab, / kui me tema peol / puhta südamega / Isapoega kiidame, / ühist liitu hoiame, / püha risti kanname, / ennast talle anname, / risti armsana peame, / vaevadeski kiidame.” Vot. “Vaimulikus laevas, / pooleldi ju taevas...” Laulus on niimoodi öeldud: “Vaimulikus laevas, / pooleldi ju taevas. Hinged rõõmust hüppavad, / vaimu võimust hüüavad, / kui Jeesus venda tervitab, / me süda karjahtab.”

Taisto Kalevi Raudalainen: Aga mispärast see oli sõjalaev?

Sohvi Petrova: Öeldi, et on vaimulik sõda. Kui pidasid sõda maailma inimestega, kes tahtsid olla vastalised.]

(ERA, DV 296, 1 (0:30:31–0:32:15))

Nimetatud sõjalaeva motiiv on üldtuntud vene analoogsete liikumiste laulurepertuaaris ja mütoloogias (vt nt Pantšenko 2002: 290–297) ning ka Sohvi Petrova esitatud “pikkade laulude” hulgas esines see mitmel korral (vt nt Västriik 2004: 174–178 esitatud laul). Neis lauludes võrreldi kogudust sõjalaevaga, mis seilas tormisel ja ohtlikul maailmamerel, koguduseliikmeid kujutati kui Jeesuse poolt välja valitud, kelle piiritu usk Vabastajasse aitas üle saada kõigist katsumustest, mis neile sellel retkel ette sattusid, ning viis neid igatsetud sihtpunktini Taevases Kuningriigis. Lauludele on tunnuslik seegi, et neis mainiti ka Püha Vaimu pealetulemist ja sellega kaasnevaid ekstaasipraktikaid.²⁸

Järgnevalt olen kolme salvestussessiooni käigus Sohvi esitatud 14 “pikka laulu” jaganud kolme rühma lähtuvalt esitussituatsiooni kontekstist, soovides nii osutada liikumisele omaste traditsiooni edasikandmise strateegiatele ja esitaja enda valikutele uurijatega suhtlemisel.

Esimesse rühma koondan need laulud, mille Sohvi esitas vestluste käigu spontaanselt seuralaiste laulupärimust tutvustades. Põhjusel, et vaimulike laulude laulmine salvestussessioonidel oli initsieeritud meie kui uurijate poolt ja et me tundsimme siirast huvi usu- lahu traditsioonide vastu, püüdis Sohvi meile vastu tulla ning tutvus-

Fotod 9–11. Sohvi Petrova esitamas laulu *Veisään täällä ajassa* ja markeerimas kohti, kus hakati laulu saatel hüppama. Kaader videost (ERA, DV 275).

tada seuralaiste laulude iseärasusi ja näitlikustada vastava repertuaari mitmekesisust. Nii alustas ta esimest laulu “Armas isamaa” (*Isänmua ihanainen*) spontaanselt, näitlikustades spetsiifilist esitusviisi, kus iga värssi korrati kaks korda, ning välja tuues “pikkade laulude” pikkuse – mitmed neist kestsid tema esituses üle 15 minuti – võrreldes muu vaimuliku laulurepertuaariga. Samuti laulis Sohvi katke matustel esitatud “rännulaulust” (*matkaveisu*), kui küsisime usu lahule iseloomulike praktikate kohta lahkunu viimsele teekonnale saatmisel. Sarnaselt laulis ta meie ühise teejoomise eel söögipalve, osutades nii ka sellise lauluvara olemasolule.

Teise rühmana eritlen need laulud, mille Sohvi “andis meile kaasa”, et võiksime need ära õppida. Teadvustasime Sohville mitmel korral tema laulude unikaalsust ja vajadust neid jäädvustada. On võimalik, et Sohvi võttis ki meid kui õpilasi, kes soovisid seuralaiste traditsiooni omandada ja seda seega omal viisil edasi

kanda. Sohvi valis ise salvestamiseks välja laulu “Koguduse koosolek” (*Seurakunnan kokous*), mille ta esitas aeglasemalt lauldes, hoolega lauluraamatust sõnu jälgides ja rõhutatult selgust ja lihtust taotledes. See laul oli mõnevõrra lühem muudest “pikkadest lauludest” ega sisaldanud spetsiifilisi koguduse usupraktikaid kajastavaid motiive. Nii valis Sohvi meile “edasiandmiseks” ilmselt tema arvates kõrvalseisjatele lihtsaima lihtsaima ja vastuvõetavaima laulu, mille puhul oli võimalus mõistmiseks kõige suurem. Lähtudes oma kaasaegsest, vene keele kesksest suhtlemiskontekstist, laulis Sohvi meile õppimiseks ka ühe venekeelse vaimuliku laulu, eeldades ilmselt samuti, et nii jõuab vastav sõnum paremini ja kindlamini kuulajaile kohale.

Kolmanda rühmana toon välja need laulud, mida Sohvi laulis magnetofoni saatel. Enamiku selle rühma laulude puhul oli helikassetil kaasalauljaks juba eespool mainitud sõja ajal Rootsi põgenenud *Mikkelveikko* (Mikkeli Haukka), kes esitas “pikki laule” bandžo saatel. Ühelt poolt näitlikustas Sohvi nii meile usulahu nn liturgiliste laulude varumut, teisalt aga praktiseeris ta sel viisil ilmselt oma igapäevast laulupalvet ja “vaimus” osaduses olemist, mille tunnistajaks meie kõrvalseisjate ja salvestajatena ühtlasi olime. Kogesime sedagi, kuidas Sohvi kooslaulmisega kaasa läks – seesmine usuline liigutus kajastus tema näoilmes, käega taktilöömises, kogu kehaga laulmisele kaasa elamises ja markeerides värse, mille ajal toimus nn hüppamine (vt fotod 9–11).

Kui varasematel kohtumistel uurijatega oli Sohvi keelanud laulude salvestamise ning teinud selget vahet oma seuralaiste ja teiste vahel, hoides pärimust enda teada, siis nendel kordadel oli ta valinud teise strateegia ning otsis väljundit traditsioonide edasiandmiseks.

Kokkuvõtteks

Ingerisooime seuralaiste liikumisest ei kujunenud kunagi institutsionaliseeritud ususekti ning seda võib vaadelda täiel määral kui rahvausundilist, rohujuure tasandi nähtust, mille edasikandumisel ja pü-

simisel mängis kandvat osa nii suuline pärimus kui ka käsikirjaliste lauluraamatute traditsioon. Kõrvutades välitööde võtmeinformandi eluloolisi seiku 19. sajandi esimese poole allikatega, sai kinnitust veendumus, mille järgi levis vastav õpetus esmalt linnakeskkonnas viibinud inimeste hulgas, kelle vahendusel see sai hiljem tuntuks ka maapiirkondades. Ka Sohvi Petrova perekond esindas linlikust või pooleldi linlikust ümbrusest pärit majanduslikult heal järjel elanikkonda.

Kuigi algtõuke seuralaiste usulahu tekkeks andsid ilmselt analoogilised vene liikumised, kujunes välja spetsiifiline ingerisoomi erivorm, mis püsis surutise tingimustes aktiivsena märksa kauem kui vastavad vene rühmitused. Märkimisväärne on siinjuures usundiliste ideede levimine üle keele-, rahvus- ja konfessioonipiiride, millele kindlasti aitas kaasa 19. sajandi Peterburi rahvusvaheline keskkond ning konfessiooniüleste äratusliikumiste suur levik sellel perioodil.²⁹

Välitööde käigus võtmeinformandilt saadud teave võimaldas paremini mõista 19. sajandist pärit hüppajate usulahu kirjeldusi. Kujukalt tuli esile kohalike palverühmade koondumine karismaatiliste liidrite ümber, kes täiendasid ja arendasid igaüks omal viisil traditsiooni edasi. Sohvi Petrova andmeil oli üheks selliseks rahvaprohvetiks Skuoritsa kihelkonna Purskova külast pärit *Mikkel-veikko* (Mikkeli Soini), kellele oli rühma sees omistatud rea vaimulike laulude vahendaja roll. Laulude püha päritolu oli ka põhjuseks, miks nad olid Sohvi Petrovale sedavõrd tähtsad, et ta neid jätkuvalt laulis ja kasutas üksi olles kollektiivse osaduse saavutamiseks magnetofoni abi.

Sohvi näitel võib välja tuua fotode osa rühmasisese pärimuse memoreerimisel ja taasaktualiseerimisel. Esile tuli samuti käsikirjaliste lauluraamatute olulisus pärimuse edasikandmisel nõukogude aja repressioonide kiuste. Surutise tingimustes kuulusid seuralaiste alahoiustrateegiate hulka palvekoosolekute salvestamine ning jagamine nende usuõdede ja -vendadega, kes koosolekutest osa võtta ei saanud.

Seuralaiste laulude järjepidev laulmine magnetofoni saatel (ning ka eestpalvete jälgimine) hoidis Sohvi vaimulike laulude repertuaari aktiivsena, kuigi teisi koguduseliikmeid polnud teda enam aastaid selles osas toetamas. Ka uurijad pidid välitöösituatsioonis võtma enda kanda kaaslaulja ja õppija rolli, mis oli ühtlasi vastastikuse teineteisemõistmise eelduseks ja aitas informandil uurijaid aktsepteerida.

Kommentaariid

¹ Artikkel on laiendatud versioon autori samateemalisest ingliskeelsest käsitlusest (Västriik 2004; artiklis on kasutatud võtmeinformandi kohta pseudonüümi Sohvi K.). Autor tänab Arvo Survot, Taisto Kalevi Raudalaist, Nina Lavost, Natalja Kirillovat ja Kari Laukkast artikli kirjutamise käigus osutatud abi ja tehtud märkuste eest. Uurimistöõ on seotud Eesti Teadusfondi grandiga nr 4939.

² Nimetus hlõstid (*хлосты*) on tuletatud verbist *хлестать* 'piitsutama'. Vene vastavate liikumiste geneesi kohta lähemalt vt nt Clay 1985, 1988; Pantšenko 2002. Aleksandr Pantšenko monograafia sisaldab ka ulatuslikku historiograafilist ülevaadet (Pantšenko 2002: 14–43).

³ A. Pantšenko (2001: 47) arvates võtsid nimetuse *скакуны* (*скакать* 'hüppama, kargama') kasutusele esmalt õigeusu misjonärid ning hiljem levis see ka ingerisoomlaste hulka.

⁴ Vt näiteks Matthias Akianderi (1860: 146–164, 171–206, 216–236, 248–268) informantide Juha Lemmety, anonüümseks jäänud M. J.-i jt kaastöid aastatest 1841–1856 ning mõned aastad hiljem M. Akianderi (1864: 5–26) avaldatud Ida-Soome ärkanute liidri Juhana Rontu vastulauset.

⁵ Hüppajate kohta rahvaluulekogujate reispäevikutes vt Niemi 1904: 228–229, 279–280, 300, 368–371, 386–387, 411, samuti Haltsonen 1957: 16, 24, 57 jj.

⁶ Hüppajate kohta kõneldud kristalliseerunud vormi ja moraliseeriva koodaga muistendeid vadja pärimuses vt nt Ariste 1977: 43–44. Sedalaadi pärimuse tekkimisele või võimendumisele on tõenäoliselt andnud alust seuralaiste kui "väljavalitute" irdumine külakogukonna ühistest tegevustest ning teenistuste pidamine kõrvalseisjatele varjatult, kinniste uste ja akende taga. Vene müstilistele sektantidele omistatud verepilastusega seotud motiividest vt ka Pantšenko 2004.

⁷ Ingerisoomse kastraatide (*leikkaajat, itsensa salvoojat*) usulahul on samuti ilmne seos analoogse vene skopetsite (*скопцы*) usuliikumisega, mis tekkis 18. sajandi teisel poolel Kesk-Venemaal ning levis 19. sajandi esimesel poolel tänu liikumise ühe liidri Kondrati Selivanovi aktiivsele tegevusele Peterburis ja selle ümbruses (lähemalt vt Pantšenko 2001, 2002: 170–206). Ingerisoomse kastraatide-usulahu kujunemisloost ja saatusest on valmimas mahukas uurimus ingerisoomse päritolu folklooristil Nina Lavonenil.

- ⁸ Vene uurijate värsketest käsitlustest vt nt Etkind 1997 ja Pantšenko 2002. Soome uurijate teemakohaseid välitöömaterjale leidub Soome Kirjanduse Seltsi rahvaluulearhiivis ja Turu ülikooli *Inkeri*-arhiivis.
- ⁹ Artiklis kasutatakse ajaloolisi ingerisoomse kihelkonna- ja külanimesid. Kihelkondade kaartid vt nt Raudalainen 2004: 83.
- ¹⁰ Välitöödel osalesid Madis Arukask, Taisto Kalevi Raudalainen ja siinkirjutaja. Välitöösalvestised on hoiul Eesti Rahvaluule Arhiivis (vt ERA, DV 274–278, 295–296).
- ¹¹ Sohvi enda sõnadega: *Jumal ise teab. Meie ei oska uurida neid asju, [sest] see ei ole meie uurida. Meile on kõige olulisem, et meil oleks süda selline, et kui tuleb see [viimne] päev, et me siis oleksime südames valmis. Et me südames siis usuksime* (ERA, DV 296, 3).
- ¹² Salvestasime mitmelt informandilt mälestusi nende endi või nende vanemate kokkupuudetest seuralaistega, palvekoosolekutel aset leidnud spontaanse ekstaasi juhtumitest ja lugusid liikumise liidritega seostatud “mitmenaisepidamisest” (vt Raudalainen *et al.* 2001).
- ¹³ Sohvi meenutuste kohaselt oli ta isapoolne vanaisa lastekodulaps (*linnan lapsi*), kelle lapsendasid ja kasvasid üles soomlastest kasuvanemad (sellest ka perekonnanimi Petrov). Ka muud järgnevad eluloolised seigad toetuvad intervjuudele Sohvi Petrovaga.
- ¹⁴ Selleks ajaks oli õppetöö koolis muudetud venekeelseks.
- ¹⁵ Uurides Soome evangeelsete äratusliikumiste laulutraditsiooni, on folklorist Päivikki Suojanen osutanud sellele, et 20. sajandil anti äratusliikumise traditsioone edasi peamiselt vanematelt lastele perekondlikus liinis (Suojanen 1984: II). Võib oletada, et sarnaselt oleks see toimunud ka ingerisoomlaste hulgas, kui nõukogude ajal poleks tekkinud tugevat ideoloogilist survet.
- ¹⁶ Välitööde käigus ei olnud kahjuks võimalik saada täit ülevaadet Sohvi valduses olnud helisalvestiste mahust. Esmase hinnangu kohaselt koosnes tema “heliarhiiv” paarikümnest lindist ja kompaktkassetist. 2001. aastal õnnestus välitöörühmal kopeerida kaks kassetti, mis sisaldasid palvekoosolekute salvestisi 1980. aastate keskpaigast.
- ¹⁷ Sohvi kasutas temast kõneldes sõnu *isä, prohveetta, Purskovan-Mikko* jne. Kari Laukaneni andmeil on seuralaiste liikumist Kesk-Ingeris nimetatud ka *Purskovan seurat*.
- ¹⁸ Läti linn Miitavi (Mitau), praegune Jelgava.
- ¹⁹ Vrd teemaintervjuude põhjal tehtud analoogseid järeldusi Merili Metsvahi artiklites tema Setu võtmeinformandi Ksenja Mürsepa usundilise maailmapildi kohta (nt Metsvahi 2003, 2004).
- ²⁰ Sedalaadi Püha Vaimu sõnumeid vahendava isiku mütologiseerimine on üldomane paljudele usulahkudele, mille kooshoidva tuumiku moodustavad tavaliselt karismaatiline liider ja teda jäägitult usaldav vennaskond (vt Lehtsaar 2004).
- ²¹ Prohveti elusse puutuvad seigad olid Sohville sedavõrd tähtsad, et ta kulutas rohkesti aega oma märkmikust esimeses esitatud intervjuukatkes mainitud Skuoritza kiriku hea ja halva pastori nime väljaotsimiseks.
- ²² Järgnevas on loobutud kommentaaride graafilisest edasiandmisest, ühtlustatud nimede kirjaväsi ja täiendatud arusaadavuse hõlbustamiseks interpunktsiooni.

- ²³ Vrd M. Metsvahi (2003) analüüsi Ksenja Müürsepa jutustatud Püha Jüri legendidest ja nende aluseks olnud ikoonidest. Fotode tähtsusest eluloolise jutustamise kontekstis vt ka Raudalainen 2004.
- ²⁴ Nagu selgub pühendustekstist, kasutati ka perekonna siseringis kogudusele iseloomulikke nimekujusid. Käsikirjaliste lauluraamatute tähendust ingerisoomlaste seas usuvaenuliku nõukogude korra tingimustes ei tohi alahinnata ning see nähtus vääraks kindlasti eriuurimust. Vt näiteks ingerisoomse käsikirjaliste lauluraamatute digitaalseid koopiaid Eesti Rahvaluule Arhiivis (EFA, AK 522–526).
- ²⁵ Lauluraamatu üksikasjalisemat analüüsi ei olnud võimalik intervjuude käigus teha. See oma sisult ja mahult erakordne laulukogumik on tänaseni Sohvi sugulaste valduses ning kujutab endast hädavajalikku allikat seuralaiste liikumise laulurepertuaari edasiseks uurimiseks.
- ²⁶ Nii Sohvi ise kui ka väljaspool olijad võrdlesid seda ringmängudele iseloomuliku liikumisega (vrd Pantšenko 2002: 252–257).
- ²⁷ Sohvi kasutas asjast kõneldes väljendeid “tulla vaimusse” (*tulla henkee*) ja “olla vaimus” (*olla hengess*).
- ²⁸ Laulude tekstilise külje, sh neis kasutatud kujundite analüüs väärrib kindlasti omaette käsitlust. Sama tuleb öelda ka lauluviiside uurimise kohta.
- ²⁹ 19. sajandi alguses kujunesid välja usulised äratusliikumised paljudes Läänemere ümbruse maades (vt nt Põldmäe 1935; Heino 1976; Suojanen 1984; Plaat 2001).

Arhiiviallikad

ERA, DV = Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi digitaalvideo, sh ümbervõtted filmilindilt (alates 1959)

Kirjandus

- Akiander, Matthias 1860. Springarsekten. *Historiska Upplýsingar om Religjosa rörelserna i Finland i äldre och senare tider* IV. Helsingfors: Kejsersliga Alexanders-Universitet, lk 130–206.
- Akiander, Matthias 1864. *Muutamia tietoa ja Inkerinmaan sekä Itäsuomen lahkolaisuksista*. Helsinki: J. Simelius'en perillisten kirjapaino.
- Ariste, Paul 1977. *Vadja muistendeid*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi Toimetised 12. Tallinn: Valgus.
- Clay, Eugene 1985. God's People in the early eighteenth century: The Uglic affair of 1717. *Cahiers du monde Russe et Soviétique* XXVI: 1, lk 69–101.
- Clay, Eugene 1988. The Theological Origins of the Christ-Faith [*Khristovshchina*]. *Russian History = Historie Russe* 15: 1, lk 21–41.

- Etkind 1998 = Эткинд, Александр М. *Хлыст: Секты, литература и революция*. Новое литературное обозрение: Научное приложение 12. Москва: Новое литературное обозрение.
- Haltsonen, Sulo 1957. *Runoretki Inkeriin v. 1853: Lisätietoja D. E. D. Europaeuksen runonkeruun historiaan*. Suomi 107:4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heino, Harri 1976. *Hyppyherätys – Länsi-Suomen rukoilevaisuuden synnyttäjä*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 99. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Jalkanen, Esko 2003. *Skuoritsan papit sekä seurakunnan historiallisia vaiheita vuosina 1624–2001*. Joensuu: Skuoritsan työ-toimikunta.
- Lehtsaar, Tõnu 2004. Sissejuhatus. *Loengukursuse “Usufanatism” videosalvestus*. Tartu: Tartu Ülikoolis (<http://video.ut.ee/usufanatism.htm> – 30. märts 2006).
- Metsvahi, Merili 2003. “Ja seal oll’ suur madu...” Püha Jüri legend setu naise Ksenja Mүүrsepa vaimses universumis. *Akadeemia* 9, lk 1915–1952.
- Metsvahi, Merili 2004. The self-conception of the Setu woman Ksenia Mүүrsepp. *Folklore. An Electronic Journal of Folklore* 28, lk 41–56 (<http://www.folklore.ee/folklore/vol28/concept.pdf> – 30. märts 2006).
- Niemi, Aukusti Robert 1904. *Runonkerääjämme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pantšenko 2001 = Панченко, Александр А. Он де и многих делал скопцами... для того, чтоб скопить Царствие Божие: Антисексуальность в русской народной культуре. Богданов, Константин А. & Панченко, Александр А. *Мифология и повседневность: Гендерный подход в антропологических дисциплинах*. Материалы научной конференции 19–21 февраля 2001 года. Санкт-Петербург: Алтея, lk 46–75.
- Pantšenko 2002 = Панченко, Александр А. *Христовщина и скопчество: Фольклор и традиционная культура русских лютических сект*. Москва: ОГИ (= Объединение Гуманитарное Издательство).
- Pantšenko, Aleksandr 2004. “Võõras” usk ja verepatt. *Mäetagused: Hüperajakiri* 26, lk 23–38 (<http://www.folklore.ee/tagused/nr26/pantshenko.pdf> – 30. märts 2006).
- Plaat, Jaanus 2001. *Usuliikumised, kirikud ja vabakogudused Lääne- ja Hiiumaal: Usuühenduste muutumisprotsessid 18. sajandi keskpaigast kuni 20. sajandi lõpuni*. Eesti Rahva Muuseumi sari 2. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Puolanne, Yrjö 1936. *Hyppääjälahkosta Valkjärven seurakunnassa*. *Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirja = Finska kyrkohistoriska samfundets*

- årsskrift = Jahrbuch der Finnischen Gesellschaft für Kirchengeschichte* 15–18: 1925–1928. Jyväskylä: Suomen kirkkohistoriallinen seura, lk 270–294.
- Pöldmäe, Rudolf 1935. Taevakäijad. *Kaleviste mailt*. Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad 3. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 123–176.
- Raudalainen, Taisto Kalevi 2004. The Traits of Cultural Contacts Between Orthodox and Lutheran Commemoration Practices Among Ingrian Finnish Women. *Folklore: An Electronic Journal of Folklore* 28, lk 57–90 (<http://www.folklore.ee/folklore/vol28/traits.pdf> – 30. märts 2006).
- Raudalainen, Taisto Kalevi & Västriik, Ergo-Hart & Lintrop, Aado 2001. *Üksikesi oled üks*. Videofilm. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- S-s. 1856. Inkerinmaan suomalaisista heränneistä. *Suometar* 5 (1. veebruar) & 6 (8. veebruar) (vt ka <http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/showPage.html?id=36363&conversationId=2&action=entryPage> ja <http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/showPage.html?id=21885&conversationId=3&action=entryPage> – 30. märts 2006).
- Suojanen, Päivikki 1984. *Finnish Folk Hymns Singing: Study in Music Anthropology*. Tampere: University of Tampere, Institute for Folk Tradition.
- Ulmann, Carl Christian 1857. Die Springersekte in Ingermanland. Berkholtz, Christian August (koost & toim). *Mittheilungen und Nachrichten für die evangelische Geistlichkeit Russlands* 13. Dorpat: E. Götschel's Buchhandlung, lk 197–209.
- Västriik, Ergo-Hart 2004. On the Strategies of Maintaining and Transmitting Religious Tradition among Ingrian Finnish Seuralaiset-movement. *Folklore: An Electronic Journal of Folklore* 28, lk 151–175 (<http://www.folklore.ee/folklore/vol28/vastrik.pdf> – 30. märts 2006).

VÕIM & KULTUUR 2

Koostaja ja toimetaja Mare Kõiva

<http://www.folklore.ee/pubte/eraamat/voimjakultuur2/>

Koostaja ja toimetaja: Mare Kõiva
Keeletoimetaja: Mare Kalda
Inglise keele toimetaja: Tiina Kirss
Makett ja kaas: Alo Paistik
Pilditöötlus: Andres Kuperjanov
HTML: Diana Kahre

ISBN 978-9949-586-83-7 (pdf)
ISBN 978-9949-418-53-4 (trükis)
DOI: 10.7592/VK2.2006
Tartu 2018

Trükis ilmunud: **Võim & kultuur 2**. Koostaja ja toimetaja
Mare Kõiva. Võim ja kultuur. Tartu 2006

E-raamatu valmimist toetas: EKKM14-344 Eesti keele, kultuuri ja
folkloori kasutusvaldkondade laiendamine ja tutvustamine elektroonilistel
infokandjatel.

© 2018 Eesti Kirjandusmuuseum
© 2018 Eesti Folkloori Instituut
© 2018 EKM FO rahvausundi ja meedia tööühm
© 2018 autorid